

Uppfostringsanstalten istället för det utlovade paradiset eller Sverige inifrån Jacek Kubitsky

Några tankar kring förmedlingen av stereotyper

MAGDALENA ŻMUDA-TRZEBIATOWSKA (Kowalska)

"OM DEN PRESENTERADE, fragmentariska bilden av dagens Sverige tvingat läsaren till kreativ eftertanke, har författaren lyckats att uppnå sitt mål."¹ Med dessa väl avvägda ord avslutar Jacek Kubitsky den bok som är hans kompromisslösa, radikala och rentav drastiska uppgörelse med Sverige och svenskarna. *Szwecja od środka* (Sverige inifrån; i texten används i det följande den svenska titeln) publicerades 1987 och väckte, om man skall tro presentationen i tidskriften *Relacje*,² stark genklang bland sverigepolacker. Bland polska skandinavister möttes den däremot med en viss genans och lämnade efter sig en känsla av avsmak. De förra lät sig troligen hänföras av det som upprörde de andra, nämligen den mycket personliga karaktären hos Kubitskys iakttagelser och den höga graden av subjektivitet i hans bedömningar, vilka dock aspirerar på att framstå som universella sanningar.

I recensionerna som kom ut i polsk press 1987 och 1988 är åsikterna om boken delade. Den beröms av Zygmunt Wójcik i *Nowe Książki* (1987) och av Tomasz Gabiś i *Ład* (1988). Båda citerar Kubitsky rikligt och accepterar helt okritiskt den vision av Sverige som *Sverige inifrån* har skapat. Reservationer framförs däremot av

---

¹ "Jeśli przedstawiony fragment wizerunku dzisiejszej Szwecji pobudził czytelnika do twórczej refleksji, zamierzenie autora zostało w pełni urzeczywistnione" (Kubitsky 1987, 249; alla citat är översatta till svenska av M. Żmuda-Trzebiatowska).

² "Książka wywarła niewątpliwie silny wpływ na całe pokolenie polskich imigrantów w Szwecji, szczególnie tych, którzy znaleźli się tu z powodu stanu wojennego. Patrzyliśmy na Szwecję oczami Kubitskiego wszędzie doszukując się potwierdzenia jego słów. Jeżeli nam się coś w Szwecji nie udawało to wystarczyło zajrzeć do książki i już wiedzieliśmy dlaczego" (Szwecja od środka po 15 latach, 1999).

Tomasz Sobczak som recenserar *Sverige inifrån* i *Res Publica*. Han är själv bosatt i Sverige men har svårt att känna igen landet i Kubitskys mörka skildring (Sobczak 1988).

Sverige inifrån uppmärksammades dessutom i *Expressen* 1988. Den korta presentationen hålls i en ironisk ton och kompletteras med några smakprov ur Kubitskys bok. Svenskarnas typiska egenskaper nämns och illustreras med skämtteckningar. Artikelns författare, Calle Hård, verkar mera road än upprörd över att en invandrare vågat kritisera sina svenska värdar. Han är dock rätt skonsam mot sina läsare och undviker alltför drastiska exempel på Kubitskys teser. Recensionen har en lätt didaktisk klang. Den återspeglar mycket väl det samhällsklimat som rådde i Sverige i slutet av 1980-talet som präglades såväl av det nyväckta intresset för den egna mentaliteten som av debatterna om välfärdsmodellens brister (Hård 1988).

Det första intrycket av boken kan vara positivt: författarens namn väcker förtroende, särskilt om man i flera år har varit flitig användare av Jacek Kubitskys polsk-svenska och svensk-polska ordbok, den hittills bästa i sitt slag. Biografiska data talar också till hans *fördel*: han har bott i Sverige sedan 1966 och hunnit skaffa sig tillräckligt stora kunskaper om landet och människorna. Av en utbildad psykolog kan man dessutom förvänta sig en skicklighet i att iaktta verkligheten samt en fördjupad analytisk förmåga. Man ögnar igenom innehållsförteckningen och den ser lovande ut: tretton kapitel som berör olika aspekter av det svenska samhället: "Om uppfostran", "Om skolan", "Om kulturen", "Om språket", "Om utlänningarna". Bland bokens recensenter är det Zbigniew Wójcik som har nappat på det biografiska betet: "Kubitsky, ett mångårigt och trovärdigt vittne, presenterar en bild av Sverige som överensstämmer med det faktiska tillståndet", konstaterar han i början av sin artikel.³

Men detta första intryck är tyvärr helt missvisande, eftersom Kubitskys bok är en märklig blandning av fakta och högst personliga iakttagelser och erfarenheter. Författaren förklarar i inledningen att han vill ta itu med polackernas skenbild av Sverige - ett land utan bekymmer och problem, ett land av stora löften om välstånd. Han ersätter den med en skräckbild genom att kalla Sverige för bl. a. "en grogrund för skråniga, odisciplinerade slynglar", "ett land av eviga

---

³ "Kubitsky, jako świadek długoletni i wiarygodny, przedstawia Szwecję taką, jaka odpowiada stanowi faktycznemu" (Wójcik 1987,141).

kafferaster, fusk vid sjukskrivningar och indolens inom den byråkratiska apparaten".⁴ "Det utlovade paradiset" blir på så sätt till "uppfostringsanstalten".⁵ Stereotyper blir till stereotyper.

För en läsare i vars medvetande svensken måste vara lång och blond kan Kubitskys bok framstå som en rik källa för andra lika oundgängliga informationer. Författaren bjuder på en brokig och bisarr analys av svenskarnas egenskaper och beteendemönster medan han särskilt exponerar de negativa dragen. Vi får veta att svenskar visserligen är snälla, artiga, bara sällan elaka, att de kännetecknas av stor plikttrogenhet, punktlighet och ärlighet men de saknar förmågan att visa känslor och därför syns deras fördelar inte mot bakgrund av deras nackdelar. Enligt Kubitsky är det framförallt brister som karakteriserar svenskar: brist på fantasi, humor, självförtroende, hjärtlighet, elegans och till sist brist på "en utvecklad personlig identitet som bygger på en stolthet över att vara säregen".⁶ Han lägger också märke till sådana egenskaper som konfliktundvikande, formalism och inlärd likgiltighet, och sammanfattar det svenska beteendemönstret som ett ständigt och allsidigt försök att hålla sig i strama tyglar (200). Det verkar som om Kubitsky hade en klar och entydig bild av det svenska folket som från historiens gryning till våra dagar kännetecknats av oförändrade psykiska drag. "Kristendomen har inte slagit rot i en nation vars psyke och karaktär inte harmonierade med den europeiska religiösa universalismen, med den rika liturgin och den romerska kulturen" skriver han på ett ställe.⁷ "Envisheten med vilken kollektivet tar sig an att förverkliga målet påminner om vikingarnas mest dynamiska prestationer", får läsaren veta en bit vidare i texten.⁸ Dessa och liknande anmärkningar bär inte bara en tydlig folk-

---

⁴ "wylęgarnia rozwrzeszczanych łobuziaków", "kraina wiecznych przerw na kawę, naciąganych urlopów chorobowych i indolencji aparatu biurokratycznego" (Kubitsky 1987, 5; hänvisningar till boken ges i det följande med endast sidnumret inom parentes).

⁵ "Marzenie szwedzkiego establishmentu o absolutnej harmonii i ideologia szczęścia w wydaniu szwedzkim nasuwa myśl raczej o obozie reedukacyjnym aniżeli o obiecany raj" (6).

⁶ "Jednym z przejawów wyobcowania jest brak rozwiniętego poczucia tożsamości, które wypływałoby z przekonania o własnym bogactwie wewnętrznym i z dumy własnej odrębności" (171, se även 172-176).

⁷ "Chrześcijaństwo nie zapaściło silnych korzeni w narodzie, którego psychika i charakter nie harmonizowały z europejskim uniwersalizmem religijnym, z bogatą liturgią obrządków i kulturą rzymską" (115).

⁸ "Upór, z jakim dany kolektyw przystępuje do realizacji celu, przywodzi na myśl najbardziej dynamiczne dokonania wikingów" (124).

psykologisk prägel utan kan även upplevas som inkonsekventa. Ibland trotsar de författarens egna försök att förklara svenskarnas beteendemönster genom att analysera landets historiska utveckling.⁹

Anmärkningsvärt är att många av Kubitskys iakttagelser om svenskarna sammanfaller med de stereotyper som är gångbara i invandrarkretsar, vilket t.ex. Billy Ehn nämner i boken *Blandsverige*. Det påstås sålunda ofta att svenskarna är "socialt slutna" och "andligt tomma" (jfr Ehn 1988). Och Kubitsky breder ut sig över "den allmänna stelhet" som kan observeras överallt och förklarar i detaljer hur den yttrar sig: sättet att gå är "enformigt, tungt, helt asexuellt", ansikten verkar vara livlösa och utan "något trevligt, vinnande inre", de från början glada barnen drabbas med tiden av "den gradvisa mumifieringsprocessen som sker med fullt stöd från hemmets och skolans sida". Man får också veta att "det är omöjligt för en ovan person att stå ut med den likgiltighet och apati som råder t. ex. i tunnelbanan och som i extrema fall kan göra en person som inte hunnit bli immun neurotisk", att svenskarnas sätt att fira påminner om "marionetterns backanaler" samt att svenska skådespelare har behärskat tekniken men saknar värme och intuition.¹⁰

Några av de situationer, vilka Kubitsky beskriver som kuriösa, blev för mentalitetsforskaren Åke Daun en utgångspunkt till att illustrera konkreta drag i den modala svenska personligheten. De bägge tolkningarna skiljer sig dock väsentligt åt. Att man köper en cigarett av någon uppfattar Kubitsky som ett tecken på svenskarnas snålhet (195). Med samma exempel förklarar Daun behovet av oberoende, som yttrar sig också i det att man "delar på notan" vid ett restaurangbesök (Daun 1994, 92; jfr Kubitsky, 197). Det flitiga tackandet för bl. a. maten som förundrar Kubitsky är enligt Daun ett kulturellt uttryck för blyghet och anspråklöshet som resulterar i önskan "att slippa stå i tacksamhetsskuld" (Daun 1994, 66f, 200). Och medan Kubitsky klagar över att "när svensken gör dig en tjänst föregås det av så många reservationer, förbehåll och villkor att goda avsikterna faktiskt träder i bakgrunden"¹¹ berättar Daun att före-

---

⁹ Jag skall återkomma till detta problem i min presentation av Kubitskys åsikter om den svenska konformismen och kollektivets dominans över individen.

¹⁰ Se Kubitsky, 14-22: "Chód jest jednostajny, ciężkawy i całkowicie ,bezpłciowy'" (14); "oblicza szwedzkie pozbawione są życia i jakiejś milej, ujmującej głębi" (15); "Ten stopniowy proces mumifikacji odbywa się przy pełnym poparciu domu i szkoły" (ibid.); "Obojętność i tępota panujące np. w metrze są dla osoby nie uodpornionej nie do zniesienia i mogą w skrajnych przypadkach przyprawić o nerwicę" (19); "Wieczory piątkowe i sobotnie to ogólne bachanalim Marionetek, prawdziwy ,danse macabre' robotów" (ibid.).

¹¹ "Wyświadczać jakąś grzeczność Szwed czyni tyle zastrzeżeń, stawia tyle klauzul i warunków, że dobre intencje wyraźnie schodzą na plan dalszy" (172).

vändningar i samband med givandet av presenter eller erbjudandet av tjänster används så att "mottagaren inte behöver generas av den direkta vänskapsbetygelsen", och att de tillhör den kulturella koden (Daun 1994,151).

Inställningen till det egna landet och den egna traditionen är för de nationellt sinnade polackerna en oerhört viktig fråga. Därför granskar Kubitsky också svenskarnas nationalkänsla. Han konstaterar först att svenskar inte är så högmodiga och arroganta som man skulle kunna tro, men noterar också att en del av dem har en böjelse för att se ned på andra nationer. Patriotismen i traditionell europeisk tappning är för svenskar lika främmande som den etniska stoltheten. Men de känner sig stolta över att vara medborgare i den svenska välfärdsstaten. Kubitsky citerar uttalandet: "Jag är inte någon patriot men jag är nöjd med att jag är svensk" och definierar svenskarnas inställning till sitt hemland som helt materiell, utan "högre toner" som språk, kultur, religion och högaktning för nationella hjältar. Dessutom anklagar han pressen för att spela på nationella känslor och inbilla svenskarna att de lever i den bästa av världar (18 3t).

Ett av Kubitskys huvudmål tycks vara att bevisa att flera polackers föreställning om välfärdsstaten Sverige, ett land som flyter av mjölk och honung, där medborgarnas rättigheter är mer än tomma ord och individens frihet inte kränks, och där de utsatta får sin tillflykt, i grund och botten är felaktig. I boken påtar han sig uppgiften att predika sanningen om Sverige: den rent materiella välfärden resulterar i att det andliga inte längre spelar någon roll, medborgaren indoktrineras från den tidiga barndomen, den omtalade omsorgen betyder inget annat än en övervakning som breder sig ut över alla livsområden, och främlingar liksom alla andra avvikare är inte alls välkomna i det gemensamma hemmet. Steg för steg leder han läsaren in i en värld där allt har ställts upp och ned, där de starkt indoktrinerade mödrarna lämnar sina barn på statens altare för att kunna ägna sig åt karriären (32), och de lika fördummade fäderna tar pappaledigt och betar sig infantilt i "de nyomvändas iver",¹² där hjärntvätten börjar redan i förskolan och hela utbildningen går ut på att beröva medborgaren den egna och den nationella identiteten (35, 58-72), där individen kontrolleras från födelsen till döden och tvingas in i en gemenskap som kännetecknas av "en förtvining av djupmänskliga värden" (45, 84-132).

---

¹² "W zapale neofitów prześcigają oni prawdziwe mamy, popadając czasem w infantyizm" (34).

För den ondska som numera råder i Sverige görs huvudsakligen "staten" ansvarig. Därmed menar Kubitsky främst socialdemokraterna som har skapat den svenska modellen och fullständigt dominerat den. Sin del av skulden får också kvinnosakskvinnorna bära. De förra står för social dressyr, traditionsförnekelse, överdriven demokratisering, en jämställdhet som innebär "att den mardrömslika unifieringen" frodas "som med ljus och lykta kan letas efter i Europa",¹³ m.m. De senare berövade svenskorna deras kvinnlighet och moderskapsglädje genom att tvinga dem in på karriärens banor. Inom flera områden samarbetar dessa två farliga krafter tätt, anser författaren. Det gäller bl. a. förändringar som sker inom familjen.

Det traditionella familjemönstret demonterades medvetet eftersom det uppfattades som farligt för den officiella, statliga ideologin. Det första steget var ett försök att förstöra lojaliteten mellan föräldrar och barn samt att avskaffa de gamla föräldrarättigheterna genom att bl.a. förbjuda aga (28f). Därmed ifrågasattes föräldrarnas förmåga att uppfostra barnet: de skulle ersättas av kvalificerad personal på daghem (31f). Samhället utsattes för en gigantisk hjärntvätt som resulterade i en förväxling av de sociala rollerna - kvinnor började förvärvsarbeta och män stannade hemma. Dessa förändringar har negativa återverkningar på alla generationer: de unga saknar trygghet och föräldrakärlek, de vuxna känner sig förvirrade och tappar sin identitet, de äldre blir isolerade (33-39).

Det andra exemplet på den ovannämnda samverkan kan enligt Kubitsky vara svenskarnas torra sexliv. Staten söker nämligen kontrollera de "enorma krafter som finns i erotiken" (143). Därför är den sexuella frigörelsen bara skenbar och svenskarna drabbas av emotionella hämningar och problem med att umgås med personer av motsatt kön. Feminister bidrar till dessa genom att i sin jämställdhetsiver vända upp och ned på de etablerade relationerna mellan kvinnor och män samt på de traditionella sociala rollerna (164f). Inställningen till pornografi skiljer dock bundsförvanterna åt. Genom att tolerera pornografi ville staten framstå som en distributör av sexuella välsignelser. Numera tvingas den dock att ändra attityden i samband med feministernas kampanj mot exploatering av den kvinnliga kroppen, något som också får sitt uttryck i kampanjen mot prostitution (153-157).

---

¹³ "Równość po szwedzku oznacza pleniение się kosztownej unifikacji, jakiej ze świecą szukać w Europie" (6)

Kontrollen är ett av Kubitskys nyckelbegrepp. "Statens övervakning av den svenska medborgaren, som ökar år för år, grundar sig på en totalitär syn på samhällslivet och når med sina rötter djupt i landets protestantiska förflutna. Det var just reformationen som lockade fram, gestaltade och så småningom vidareutvecklade de imponerande kontrollmekanismerna", berättar författaren som dessutom utnyttjar varje tillfälle att bevisa katolicismens överlägsenhet.¹⁴ Axel Oxenstierna nämns som fader till den utbyggda byråkratin vilken numera har förvandlats från ett verktyg till en nästan självständig makt. Författaren ger flera exempel på hur svensken övervakas. Han skriver om "personnummer-farsoten" (91-93), om centrala register och om monopoliseringen av data, och konstaterar att "allt mellan himmel och jord måste kalkyleras, vara möjligt att prognostisera och framför allt kontrollera".¹⁵ Särskilt flitigt letar författaren efter spår på "den kamouflerade kontrollen". Han anser nämligen att staten strävar efter att hos sina medborgare forma vanan att kontrollera sig själva och andra och rapportera om minsta observerade avvikelse (84). "Medborgarnas beredskap att lämna upplysningar till polisen är skrämmande",¹⁶ berättar Kubitsky upprört. De som betar sig annorlunda misstänks för att vara individualister som vägrar anpassa sig till kollektivet och bryter mot samhällets lagar. Den ständiga kontrollen har som sin följd en utjämning och unifisering av medborgarna, något som leder till att endast "människor utan egenskaper" kan trivas i Sverige (131). Och den välkända svenska "tryggheten" innebär inget annat än att man säljer sin personliga frihet för en grynvälling, eftersom staten förvandlar det naturliga behovet att känna sig trygg till ett perfekt kontrollmedel (141).

Att gruppens intresse ställs i förgrunden i Sverige medan individens kommer i andra hand vinner naturligtvis inte heller någon uppskattning i Kubitskys ögon (129-131). Han berättar om historiska betingelser som bidragit till att svensken lärt sig att vara medlem i kollektivet, dvs. förhållanden inom det agrara samhället, reformationens stränga regler som inte gynnade individens utveckling samt

---

¹⁴ "Wzmagający się z każdym rokiem nadzór państwa nad obywatelem w Szwecji ma swoje podłoże w totalitarnym pojmowaniu życia społecznego i sięga głęboko swymi korzeniami w przeszłość protestancką kraju. To właśnie Reformacja powołała, wykształciła, a następnie udoskonaliła imponujące mechanizmy kontrolne" (85). Den lutherska läran nämns också som en viktig faktor då Kubitsky analyserar svenskarnas tendens till konformism (jfr 113).

¹⁵ "Wszystko między niebem i ziemią musi być skalkulowane, możliwe do prognozowania, a przede wszystkim do skontrolowania" (96).

¹⁶ "Gotowość obywateli do udzielania informacji policji jest zastraszająca" (104).

den bruksmentalitet som var typisk för industrialismens tidiga skede (112f). Författaren anser dessutom att deltagandet i kollektivet illustrerar svenskarnas föreställning om "jämställdheten" eller rättare sagt "jämligheten": "Varje person i gruppen är medveten om att hon betyder lika litet som alla andra".¹⁷

Det formaliserade systemet av förbud och påbud gör att människans privata sfär krymper och flera naturliga behov helt enkelt kvävs. Kravet på att bli medlem i kollektivet betyder att man får avsäga sig en del av sin personlighet. Till följd av det ovannämnda har svenskarna blivit till likgiltiga materialister och konformister, konstaterar författaren; men det faktum att de drabbas av svåra psykiska problem, lätt hemfaller åt sprit- och narkotikamissbruk och ofta begår självmord är för Kubitsky ett tydligt tecken på att anpassningen till den kontrollerade verkligheten inte sker smärtfritt.

Alkoholmissbruket hos svenskar är enligt författaren ett lysande exempel på kompensation för alla kvävda behov. Att dricka sprit blir ett medel att knyta kontakt och undfly den ständiga övervakningen. De påverkade kan bryta mot regler och deras beteende tolereras. De åtnjuter även en viss aktning eftersom de vågar avvika från den allmänna stelheten (183).

*

I sin iver att avslöja sanningen går Kubitsky så långt att läsaren till sist börjar tappa tråden. Att landet står på gränsen till undergång kan möjligen vara en följd av en historiskt determinerad process, som det antyds på vissa ställen. Men vad händer med medborgarna? Lät sig det ursprungligen friska och tappra svenska folket verkligen luras av maktlystna socialdemokrater och kämpande feminister, eller beror nationens framåtskridande degeneration på de fasta drag i svenskarnas karaktär som inte har förändrats sedan vikingatiden? Kubitsky pendlar från den ena förklaringen till den andra och sjunker alltmer ned i den sumpmark som ligger till grund för hans bok. Boken saknar förankring i den mer objektiva verkligheten, i det historiska sammanhanget. Man får inte veta någonting om t. ex. folkhemmets uppkomst och om det stora uppsving som Sverige fick på 1900-talet då det utvecklades från ett fattigt land i Europas utkanter till en modern och stabil välfärdsstat. Man får inte chansen att betrakta helheten av pro-

---

¹⁷ "Każda osoba w grupie zdaje sobie sprawę z tego, iż znaczy ona równie mało jak wszystkie pozostałe" (124).

cesser och förändringar, att förstå. Läsaren blir utlämnad åt sig själv och måste nöja sig med ett par namn, årtal och fakta som författaren bestämt sig för att ange för att ge sin bok ett sken av objektivitet.

Dessutom visar sig Kubitsky vara ganska skicklig på att manipulera fakta. Han plockar fram den information som han behöver för att bevisa sina påståenden och bryr sig inte särskilt mycket om konsekvenserna. Som exempel på individer som inte kunde underordna sig kollektivet utan genom självmord blev folkhemmets offer, nämner han bl. a. Birger Sjöberg (död 1929), Hjalmar Bergman (död 1931) och Karin Boye (död 1941).¹⁸ Denna biografiska ekvilibristik har goda förutsättningar att lyckas, eftersom läsaren inte på något ställe informeras om att socialdemokraterna bildade sin första regering år 1932 och att det tog tid innan Sverige blev en välfärdsstat. Samma trollkonst används då Gunnar Myrdal nämns som en kritiker av det svenska, extremt demokratiska skolsystemet vilket inte främjar nya talanger. Kubitsky åberopar sig på boken *Hur styrs landet* från år 1983 men förtiger den väsentliga uppgiften att hans auktoritet, "den berömde ekonomen", var en av demokratiseringens och jämlikhetens största anhängare och folkhemmets huvudarkitekt.¹⁹

Lika sorglöst drar Kubitsky förenklade slutsatser och bygger egna teorier som passar hans vision av Sverige väl. Kampanjen mot kroppslig bestraffning anser han vara ännu ett sätt att diskreditera föräldrarnas roll. Och i förklaringen av huvudorsaken till misshandel av spädbarn, som i boken kallas för ett typiskt svenskt fenomen, når han absurditetens gräns. Han påstår nämligen att svenska mödrar avreagerar sig "i förväg", eftersom den sociala kontrollen gör det omöjligt för dem att ge sina äldre barn stryk.²⁰ Hans omdöme om svensk alkoholpolitik är lika kontroversiellt: "Två tredjedelar av riksdagens ledamöter är förklarade nykterister som terroriserar andra med-

¹⁸ "Zastanawiająco duża liczba pisarzy skończyła śmiercią samobójczą, np. oryginalny prozaik Stig Dagerman, poetki Karin Boye i Eva Neander, znakomici poeci Birger Sjöberg i Hjalmar Gullberg, doskonały dramaturg Hjalmar Bergman" (98f).

¹⁹ "W książce opublikowanej latem 1983 roku Jak jest rządzony kraj? („Hur styrs landet?") słynny ekonomista szwedzki Gunnar Myrdal omawiając szkolnictwo szwedzkie ubolewa nad tym, iż aktualny system nauczania nie tylko zredukował różnorodność kształcenia, lecz nie rozwija nowych talentów. Skrajny demokratyzm studiów doprowadził do zaniku elity intelektualnej kraju" (79).

²⁰ "Jako że bicie dzieci i młodzieży nie jest możliwe, choćby ze względu na niesłychanie silną kontrolę organów społecznych, matki - szczególnie młode - wyzywają się na kilkutygodniowych czy paromiesięcznych oseskach" (29).

borgare med sina absurda förordningar. Med hjälp av sina beslut tvingar de folket antingen till ett sjukligt undvikande av alkohol eller till att dricka sig stupfulla."²¹

Boken utmärker sig genom sin besynnerliga konstruktion. Den mest neutrala delen är det första kapitlet som handlar om landets geografiska läge och naturförhållanden samt dess historia. Men så småningom börjar författaren karakterisera svenskar och snart är han i full färd med att krydda texten med elakheter och att stapla allt grövre invektiv på varandra. Efter att ha kämpat sig fram genom det andra kapitlet tappar man helt lusten att fortsätta. Men detta är bara upptakten till Kubitskys kampanj mot folkhemmet, jämställdheten, framsteget, moderniteten, kollektivismen, kvinnoemancipationen, m.m. som pågår i de tio följande avsnitten. Vid slutet väntar dock den stora överraskningen. Det sista kapitlet handlar nämligen om "Sverige från den bästa sidan" och innehåller en förteckning över svenskarnas fördelar och det svenska samhällssystemets prestationer. Författaren påpekar att vardagskulturen i Sverige ligger på en betydligt högre nivå än i Polen, han lägger märke till en artighet i kontakter människor emellan och hur lätt det är att få tillträde till information och till myndigheter, han noterar den prydliga och rena miljön, tålmodet och behärskningen osv. Det är slående att han på flera ställen förnekar sig själv. Efter att tidigare ha fördömt både den svenska konformismen och den svenska jämlikheten hävdar han plötsligt att "konformismen och den klandervärda tendensen till eftergivenhet blev en god grund för jämställdhetens utveckling - en jämställdhet i sund tappning".²² Lika överraskande börjar han uppskatta öppenheten i samhället: "Det stämmer att den svenske medborgaren lever under en genomsnittlig glaskupa men man måste komma ihåg att det gäller alla medborgare".²³ Svenska feminister kan visserligen inte räkna med någon större sympati från författarens sida men Kubitsky erkänner att Sverige har haft stora framgångar när det gäller kvinnornas rättigheter (242).

---

²¹ "Dwie trzecie członków parlamentu to zdeklarowani abstynenci, którzy terroryzują absurdalnymi przepisami pozostałych obywateli. Swoimi decyzjami zmuszają naród do chorobliwego unikania alkoholu tudzież do picia na umór" (181).

²² "Konformizm i naganna skłonność do uległości stanowiły dobrą podstawę na której mógł się rozwijać egalitaryzm, egalitaryzm w zdrowym wydaniu" (238).

²³ "Obywatel szwedzki znajduje się pod przejrzystym kloszem - to prawda, lecz należy pamiętać, że dotyczy to wszystkich" (241).

Trots denna oväntat positiva avslutning förblir Kubitskys bild i sin helhet förvrängd och motbjudande. Författaren har visserligen rätt i en del iakttagelser, men han begagnar sig så ofta av överdrifter att bokens meritoriska värde försvinner i en ström av blind kritik. I detta sammanhang bör man också framhålla att en kritik mot folkhemmets baksidor vid denna tidpunkt väcktes från flera håll, både i Sverige och ute i världen, och den polske författarens insats är inte så betydande som en del läsare skulle kunna tro.²⁴

Till det negativa intrycket bidrar också författarens språk och stil. Några grammatiska former samt mindre lyckade försök att bilda nya ord vittnar om att författaren delvis förlorat kontakten med sitt modersmål.²⁵ Det stora antalet metaforer och utbyggda epitetet ger en känsla av språklig överflöd. Avsmaken förstärks av flera stilbrott. Kubitskys överdrivna böjelse för användningen av diminutiva former²⁶ samt hans uppenbara förkärlek för talspråket och dess konstruktioner står i direkt kontrast till de vetenskapliga termer som han lika gärna begagnar sig av. Anmärkningsvärt är det faktum att författaren också presenterar sina åsikter om det svenska språket och konstaterar att utlänningen som lär sig svenska upplever besvikelse på grund av språkets karghet och fattigdom (222).

Enligt flera forskare bör stereotyper betraktas som en del av ett större etnocentriskt syndrom. Det anser bl. a. Le Vine och Campbell, vilka citeras av Magne Velure i inledningen till hans artikel i boken *Biandsverige* (Daun & Ehn 1988,18):

Grunden för stereotypisering är nämligen värden, normer och levnadssätt i »vi gruppen«. Personer som tillhör »utgrupper« och deras livsmönster värderas mot bakgrund av det som man själv uppfattar som normalt och riktigt. Med sitt generella och överdrivna innehåll förstärker stereotyperna det som uppfattas som olikt.

Med hänvisning till det ovannämnda är det inte förvånande att Kubitsky tillämpar ett utpräglat polskt perspektiv i sitt sätt att se på Sverige. Boken *Sverige inifrån* är ett lysande exempel på en kulturkrock. Författaren, uppvuxen i ett katolskt land, utbildad i en jesuitskola, uppfostrad i ett patriarkaliskt värdesystem, konfronteras med

²⁴ Som exempel kan nämnas boken *Drabbad av Sverige* av den finlandssvenska författarinnan Marianne Alopaeus som publicerades 1983.

²⁵ 'Kvinnlig förare' kallas "kierowczyni" (zo) ett ord som inte förekommer i polskan; 'anhängare till ett totalitärt system' kallas hos Kubitsky "totalniacy" (143) - en benämning som möjligen kan fungera i talspråket; ordet "księciach" (40) är en felaktig böjningsform, använd istället för "księżętach".

²⁶ T.ex. "na buziach szwedzkich" (16), "prowadzić za rączkę" (34), "wziętuki praktycyzm" (58).

ett samhälle som satsar på modernitet, kännetecknas av hög organisatorisk struktur och betonar sin frigörelse från tradition. Han söker tämja den nya och obegripliga verkligheten genom att placera in den i de välkända ramarna.

Boken avslöjar dessutom den polska utvandrarens psykiska kondition som generellt sett är dålig. Till denna slutsats kommer Tomasz Sobczak i sin recension från år 1988. Han påpekar att polacker bosatta i Västberlin visar sig vara lika kritiska mot sitt nya hemland. Deras attityder är, precis som hos Kubitsky, en blandning av förakt och mindervärdeskomplex. De levde en gång i det förtryckta landet på sina drömmar om ett lugnt hörn av vårt annars så oroliga jordklot, ett idealiskt ställe där (som Sobczak uttrycker det) "vi äntligen skulle bli oss själva, där inget politiskt system, ingen regim och inga onda människor skulle kunna kväva vår personlighet eller låta våra misskända talanger gå till spillo"²⁷ Klyftan mellan drömmarna och verkligheten gör det ännu svårare att överbrygga kulturella skillnader och besvikelsen påverkar subjektivitetsgraden i bedömningarna.

Det är också denna oförmåga eller ovilja att förstå, att lämna sitt eget kulturbagage och se sig omkring med den inföddes ögon som vilar över hela Kubitskys bok. Titeln *Sverige inifrån* hjälper inte mycket eftersom författaren förblir en främling. Situationen förbättras inte av att han i sin betraktelse väljer en tämligen trång synvinkel: han presenterar följderna men bryr sig inte om orsakerna.

"Det är så lätt i våra betryckta tider att bara samla specimina av ondska, att peka på världens vidrighet och det gemena i vår existens. Det kan varje nihilist, varje vresig och besviken människa", skriver Sobczak.²⁸ Han jämför *Sverige inifrån* med boken *Kära Sverige. Dziennik mnicha* (Kära Sverige. En munks dagbok) som publicerades i Polen vid ungefär samma tidpunkt. Den skrevs av den katolske munken Ludwik Mycielski som hade vistats i Sverige och lärt känna både landet och människorna. I motsats till Kubitsky intar han i sina

---

²⁷ "Mimo wszystko odbiera się .Szwecją od środka' jako zbiór bardzo osobistych refleksji Polaka próbującego oswoić dole i niedole obczyzny, sprawdzającego marzenia o życiu w takim zakątku naszego niespokojnego globu, gdzie wreszcie moglibyśmy stać się sobą, gdzie żaden ustrój, rząd czy źli ludzie nie tłumiliby naszej osobowości i nie marnowali naszych zapoznanych talentów" (Sobczak 1988,119, jfr 121).

²⁸ "Bardzo łatwo w naszych skolatanych czasach kolekcjonować okazy zła, wskazywać na obrzydliwość świata, podłość istnienia. To potrafi każdy nihilista, złośnik czy rozczarowany" (Sobczak 120f).

betraktelser ett humanistiskt, affirmativt perspektiv. Han försöker förstå innan han dömer och han är försiktig med att formulera sina slutsatser.

Det farligaste med Kubitskys bok ligger i dess ensidighet och brist på tolerans. Hos forskaren väcker den därför inte bara avsmak utan även oro över hur sådana skildringar kan påverka föreställningen om landet och människorna hos mindre erfarna och kritiska läsare. Recensionerna i *Nowe Książki* (1987) och *Lad* (1988) av *Sverige inifrån* är starkt infekterade av den dåvarande politiska synen och innehåller flera inslag av billig propaganda riktad mot västsamhällena. De vittnar dock om att Kubitskys bisarra sätt att berätta kan gå hem hos publiken. Zygmunt Wójcik finner boken "oerhört lärorik" och anser att författaren borde skriva en hel lärobok om den skandinaviska välfärdsmodellen (1987, 142). Tomasz Gabiś rekommenderar boken för "människor med starka nerver som kan tåla denna enorma dos av fakta som får blodet att isas i ådrorna" (1988, 24). Han beklagar också bröderna Zielińskis öde: om de bara hade vetat sanningen om det paradiset som var målet för deras dramatiska flykt skulle de hellre ha stannat i Polen.²⁹

Den ovannämnda oron visar sig också helt berättigad om man jämför Kubitskys bok med en artikel om Sverige som kom ut i *Polityka* i december 1998. Redan ingressen väcker tydliga associationer: "Vi - öppna och hjärtliga, utrustade med en fantasi som ibland skymmer förnuftet, som särskilt högt värderar ett lyckligt familjeliv. Arbetsamma - men inte överdrivet, ärliga - bara till en viss grad, en uppstudsigt nation av individualister som bara i extrema situationer kan agera gemensamt. De - fantasilösa och kyliga materialister som sätter förnuftet före känslan, ärliga och maktlydiga arbetsnarko-maner som gärna avstår från individuella strävanden för kollektivets skull. Vi lever så nära varandra och skiljer oss så mycket. Varför?"³⁰

---

²⁹ Bröderna Zieliński lyckades 16 och 13 år gamla komma till Sverige gömda i ett utrymme under en lastbil. Den spektakulära flykten som ägde rum den 25 oktober 1985 väckte stor uppseende i bägge länderna. Bröderna sökte asyl och fick stanna i Sverige. Se bl. a. Ola Mårtenssons artikel "Polen beundrar brödernas flykt" (*Sydsvenska Dagbladet* 1985-12-08) och ledarartikeln "Fall inte undan" (*Svenska Dagbladet* 1985-12-11).

³⁰ My - otwarci i serdeczni, z fantazją przesłaniającą czasem rozsądek, ceniący sobie szczególnie udane życie rodzinne. Pracowici, ale nie do przesady, uczciwi też tylko do pewnego stopnia, niepokorny naród indywidualistów, potrafiących działać wspólnie tylko w ekstremalnych sytuacjach. Oni - pozbawieni fantazji i oschli materialisci, stawiający rozsądek ponad uczuciem, uczciwi i posłuszni wobec władzy pracoholicy, którzy chętnie zrezygnują z dążeń indywidualnych na rzecz grupy. Żyjemy tak blisko siebie, a tak bardzo się różnimy. Dlaczego?" (Gawel 1998 82).

Genom att redan i början av artikeln tillämpa den klassiska uppdelningen i vi- och de-grupper deklarerar författaren, Barbara Gaweł, sin inställning till ämnet ännu tydligare än Kubitsky, som utan tvekan är hennes största auktoritet. Hon lånar både hans åsikter och formuleringar, och artikeln kan nästan betraktas som en förtätad och delvis aktualiserad version av *Sverige inifrån*. Författaren koncentrerar sig först på den "historiska" förklaringen av förhållandena i dagens Sverige (bondetraditioner, lutheranism, socialdemokratisk folkhemsvision, neutralitet) och den "klimatiska" förklaringen av svenskarnas karaktärsdrag och kulturmönster ("Svenskarna, ensamma och i sina hus instängda invånare av stora och kalla vidder där den mörka vintern varar halva året, har tagit till sitt inre deras kyla, mörker och avstånd. Dömda till långa nätter och korta dagar har de till perfektion behärskat konsten att ledas, hemfalla åt pessimism och existentiellt grubbleri om världen"³¹). I fortsättningen kritiserar Gaweł, i likhet med Kubitsky, det svenska språket som skulle sakna emotionell laddning och den bristfälliga nationella identiteten som delvis byts mot "miljöidentiteten". Som exempel på det sistnämnda citerar hon delar av Ulf Lundells "Öppna landskap" i en inexakt och starkt trivialiserad översättning. Hon pekar dessutom på den pågående amerikaniseringsprocessen av svensk vardag och kultur, något som Kubitsky också har anmärkt på. För att illustrera sina teser anför hon lösryckta fragment ur svenska klassiker, bl. a. Selma Lagerlöf och Vilhelm Moberg. Hela resonemanget förs i Kubitskys anda, dvs. med utgångspunkt i övertygelsen att polackernas nackdelar i alla fall är bättre än svenskarnas fördelar samt att ändamålet helgar medlen. Därför blir också slutsatserna liknande. Boken och artikeln förmedlar samma stereotyper trots att de skrevs med tolv års mellanrum.

"Har Kubitskys bok förlorat sin aktualitet och blivit till ett dokument från sin epok, eller är det helt tvärtom? Har Sverige förändrat sig genom åren eller har bara Kubitsky gjort det; men kanske har ingenting förändrats utan allt är fortfarande aktuellt? Hur skulle vi tolka denna publikation idag?", undrar redaktören av *Relacje*.³² Tidskriften planerar att ge ut en andra upplaga av *Sverige inifrån* ifall

---

³¹ "Szwedzi, zamknięci w swych domach samotni mieszkańcy wielkich i zimnych przestrzeni, gdzie mroczna zima trwa pół roku, przejęli w swe wnętrze ów chłód, mrok i dystans. Skazani na długie noce i krótkie dni do perfekcji opanowali umiejętność nudzenia się i popadania w pesymizm oraz zadumę egzystencjalną nad światem" (Gaweł 83). Anmärkningsvärt är att Kubitsky inte anser svenskarna vara kapabla till "existentiellt grubbleri" (jfr Kubitsky 1987,134).

³² "Czy książka Kuloitskyiego straciła swoją aktualność i jest już tylko dokumentem pewnej epoki, czy wręcz przeciwnie? czy Szwecja zmieniła się w tym czasie, czy może zmienił się tylko Kubitsky, a może nic się nie zmieniło i wszystko jest nadal aktualne? Jak dziś odczytalibyśmy tę publikację?" (Szwecja od środka po 15 latach. 1999).

antalet intresserade blir tillräckligt stort. Frågorna ovan kan delvis besvaras, om också bara från skandinavisternas håll. Att Sverige har förändrats råder det ingen tvekan om. Välfärdsstatens kris, medlemskapet i EU, behovet att ompröva sin identitet och försöken att skapa en ny framtidsvision har påverkat både landets situation på den internationella scenen och samhällslivet. Flera av Kubitskys teser om den allsmäktiga staten och om hjälplösa, fördummade medborgare samt om Sveriges isolering från omvärlden saknar idag täckning i den svenska verkligheten.³³ Men flertalet av de polska stereotyperna om svenskarna lever kvar, något som den ovannämnda artikeln bevisar mycket tydligt. De negativa stereotyperna verkar dessutom vara mer "slitstarka" än de positiva. De polska skribenternas grundinställning har inte heller förändrats. Övertygelsen om det egna landets överlägsenhet är påtaglig i flera skildringar av främmande kulturer som dyker upp i pressen. Jag menar därför att *Sverige inifrån* inte bara bör betraktas som ett dokument av sin tid utan även borde vara en påminnelse om att den nationella megalomanin är en grogrund för generaliseringar och stereotyper som ofta skymmer bilden av "de andra".

POZNAŃ

Källor:

- Daun, Å. & Ehn, B., red.: *Blandsverige. Kulturskillnader och kulturmöten*. Stockholm 1988.
Daun, Å.: *Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv*.² Stockholm 1994.
Ehn, B.: Invandrades stereotyper om svenskar, red. Daun & Ehn 1988, 228-240.
Gaweł, B.: Syrach w domu ludu. *Polityka* 1998:50 (1998-12-13), 82-84.
Jastrun, T.: Polska — Szwecja, tak daleko, tak blisko. *Narody i stereotypy*, red. T. Walas. Kraków 1995.
Kubitsky, J.: *Szwecja od środka*. Warszawa 1987.
----- *Svensk-polsk ordbok I Słownik szwedzko-polski*. Stockholm 1988.

---

³³ Trots Kubitskys prognoser (1191) skildes t.ex. kyrkan från staten den 1 januari 2000.

Słownik języka polskiego. Warszawa 1995.

"Szwecja od środka po 15 latach" [signaturen KM]. *Relacje* 1999/9.

Velure, M. : Djävla utlänning ! Rykten och vitsar om invandrare i Sverige, red. Daun & Ehn 1988. 182-193.

Övriga referenser:

Alopaeus, M.: *Drabbad av Sverige*. Stockholm 1983.

"Fall inte undan". Ledarartikel *Svenska Dagbladet* 1985-12-11.

Frykman, J. & Löfgren, O., red.: *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet* (= Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund, 15 [16]). Malmö 1985.

Gabiś, T.: Żegnaj Szwecjo. *Ład* 1988:14/15, 24.

Hård, C. : Ryktet ryker, svensk - här är polacken som klär av oss. *Expressen*, 1988-12-04.

Larsson, J. : *Hemmet vi ärvde. Om folkhemmet, identiteten och den gemensamma framtiden*. Stockholm 1994.

Leine-Sveiby, K.: *Svenskhet som strategi*. Stockholm 1987.

Mycielski, L., OSB: *Kära Sverige. Dziennik mnicha*. Poznań 1987.

Mårtensson, O.: Polen beundrar brödernas flykt. *Sydsvenska Dagbladet* 1985-12-08.

Ruth, A. : Det moderna Sveriges myter. *Svenska krusbär. En historiebok om Sverige och svenskar*, red. B. Lindeli & M. Löfgren. Stockholm 1995 544-573.

Sobczak, T.: Kraj pieczonych gołąbków. *Res Publica* 1988:4, 119-121.

Sverigebilder. 17 svenskar ser på Sverige (= Statens offentliga utredningar 1987:57). Stockholm 1987. Wójcik, Z.: Szwecja bez mitologii. *Nowe Książki* 1987:10, 141-142.